

освободи от всичко случайно и полемично, с това, което ще останат за литературната история."

От направените от Здравко Петров портрети на литературни изследователи най-впечатляващи са тези на Цв. Стоянов, Исаак Паси и П. Велчев. Близки по дух на самия Здравко Петров — у тримата се съчетава широката култура със строгия критически усет, — те особено допадат на натиорела му. Според Здравко Петров най-ценното в дарбата на И. Паси е неговата „хуманистична закваса“. Той е човек, подчертава критикът, който уважава „системното творчество“, възискателен и безкомпромисен. Истинско удоволствие е за читателя да прочете редовете, посветени на Цв. Стоянов. „Самото съществуване на Цветан Стоянов — ще каже Здравко Петров — е жив упрек срещу умствената рутина и блаженото спокойствие на непросветените умове.“ Цв. Стоянов притежава дарбата систематически и задълбочено да изложи далена философска или литературна идея. Той беше чужд на фрагмента, заключава Здравко Петров. Изводът е, че за нашата култура Цв. Стоянов си остава „един духовен мост“, по който минаха и минават много български поколения в своя поход към прекрасното в изкуството, в познанието за него. „Прецизно перо, точно око за естетическите ценности“, „разностранност на литературните интереси, необичайна за нашите условия“, „познания върху испанската и руската класическа литература“, „любов към поезията на Рилке“ — са характеристики, втъкани в портрета от Здравко Петров на Петър Велчев. Авторът на „Творци от няколко поколения“ намира за основателно да помести портрет на най-младия критик от днешната литературно-критическа дейност, защото според него П. Велчев притежава вкус не само към „актуалната критическа мисъл и художествената продукция, но и вкус към историята“. За доказателство Здравко Петров се спира на ценностни моменти от статите на П. Велчев за Яворов и Разветников.

Цялостната книга на Здравко Петров, съставена от портрети на творци от различни поколения, но със значим принос в историята на българската литература и в нейното настояще, е пронизана от „чувство“ за историзъм. Тя е свидетелство за зрелостта на неговата критическа дарба, доказателство за висотата на неговите големи интелектуални възможности като ценител на българското художествено слово.

*Мариана Тодорова*

„ПОЕЗИЯ И ПОЕТИ“ от КОНСТАНТИН ЕЛЕНКОВ. С., НМ, 1985

„От „Жив е той“ до „Жив съм...“. Тези две избухвания на българския поетичен дух затварят може би най-важния кръг на еволю-

цията не само на нашата поетическа мисъл.“ Цитатът е от критическата книга на Константин Еленков „Поезия и поети“ и той в значителна степен подсказва посоката на критическия му пафос. Задачата му е поскромна от огромното усилие, с което е свързано проследяването на сложното движение на националния поетически дух, затворено между най-ярките формули на неговата еманация. Целта му е да обвърже тенденциите в поезията на 70-те години, които въпреки все още малката дистанция придобиват плътност и прозират изпод неяснотата, с най-важното звено от традицията, чиято цялост е доказателството за трансформацията на една формула в другата. В неговата постановка това са двата диалектически обвързани израза на гражданска съпричастност, които под различни форми винаги са били „в кръвта“ на българската поезия. Стремяща се към систематизиране и типологизация на явленията и процесите, свързани с доближаването до втората формула на социалната интенция на поетическото съзнание, която е условие за адекватността му към глобалните проблеми на човешкото битие, статията „Преодоляване на патетизма“ е поставена в началото на книгата. Нейната концепция, която логично и убедително организира поетическото настроение през десетилетието, внася значителен порядък в обриващата с динамиката на промените си атмосфера от този период на поетическото движение. Именно като осъзнаване на критическата отговорност при подобна амбиция трябва да се приемат призивите му за по-категорична критическа намеса при обръкните и сложни положения, вмъкнати в бележките, които предхождат фактическата разработка на темата.

В тях Еленков застъпва схващането, че критическата дейност оправдава предназначението си, когато се осъществява в условията на дискусии и разногласия, когато уточняването на понятията е предхождало прецизния анализ на съдържанието им, а не да се върви по пътя на безконфликтното им присматане, водещо до обезсмисляне и нефункционалност. Като пример за лекомислено прието критическо понятие той посочва „поколение“, което неоправдано заличава индивидуалности и качествени различия и е безсилно при едно по-строг осмисляне на поетическата еволюция, която въсьем не се осъществява под диктанта на хронологията в поетическите генерации. Тази мисъл е подкрепена с примери от поетическата практика през 70-те години, които сочат, че едни от първите, които реагираха срещу все още властващата в някои представи за поетическа значимост външна декларативност, не бяха поетите, които тогава навлизаха в литературата, или поне не само те, а че заедно с „Обсерватория“ на Любомир Левчев и „Сантиментални посвещения“ на Христо Фотев излизат и стихосбирките на „преображението“ на Дора Габе и Веселин

Ханчев. В известна степен те подготвят и „маркират“ терена на априлските поети, с яркостта на превъзлещието си създават атмосферата на готовност за приемането на една поезия, която заедно с поетическата форма промени и поетическото мислене. Единият от начините, по които беше преодолян патетизмът, Еленков вижда в освобождаването на поетическия език от непосилния товар на уморените от употреба „гръмки“ думи, а другия — във „взривяването на поетическото слово отъвъре“, в откриването на ново идейно и психическо пространство за поетическо преживяване, в „очовчаването на поетическото слово“. Надмощието на романтико-патетичната поезика е свързано с прозаизацията на стиха. Тази тенденция се долавя най-добре в стихосбирките на дебютиралите през 70-те години. Прозаизацията означава най-напред пренасочване на художествения интерес към делничните измерения на екзистенцията, към „негероичната“ психология, но това не е притъпяване на социалната чувствителност, не е откъсване от най-представителната характеристика на националната поетическа традиция, защото е пренасочване към другия полюс на траекторията ѝ — навлизане в състоянието „Жив съм...“ Крайностите на езиковото предизвикателство и херметизирането на самонаблюдението се пужлят от разбиращо осмисляне, а не от тотално отрицание, защото са неизбежното следствие на всяко съществено духовно движение, закономерен продукт са на литературното развитие. Неговата иманентна логика диктува ритъма на автономното му време, който е в сложна диалектика с ритъма на „Големото време“. Крайностите на една литературна тенденция са опитът на нейните възможности, маркиране на границите, до които е валидна, и същевременно са наметк за перспективите, които лежат в нея.

Преодоляването на патоса е свързано и с критичното осмисляне на равновесието между емоционалния и мисловния заряд на поезията. По този повод Еленков вмъкна един оправдан коректив при употребата на понятията — емоционално, интелектуално и рационално като класификационни критически понятия. Той убедително онагледява съображенията си със стихотворни образци, плод на претенциозни напъни за интелектуалност и обречени с хухата си маниерност. Стремежът да се интелектуализира стихът, разбиран като желание рационално да се пречишти поетическият изказ на емоционалния заряд, означава преди всичко възможност за доближаване до истинската стойност на нещата, придобиване на способност да се разграничи сантименталността от емоционалността. Възприемането на научно-техническата революция от поетическото съзнание и приспособяването му към нейните условия е тезисно загатнато чрез отбелязването на трите фази на процеса — съпротивление, удивление и съприкосновение, — които в общи линии са

психологическа закономерност при усвояването на всяко нововъзникнало явление. Струва ми се обаче, че тук Еленков е опростил нещата, че темата за приспособяването и свързаните с него настроения са с много по-широк, и което е по-важното, с много по-дълбок резонанс в съвременното поетическо съзнание. Разгледаните два основни мотива в поезията на 70-те години — безкраят на човешкото съзнание и преодоляването на изконния страх от смъртта — биха могли да се разгледат в обусловеността им от един по-широк културологичен и идейно-философски контекст. Тогава общото поетическо настроение по-убедително би се обвързало, от една страна — със свода от идеи, които оказват влияние върху проблемната ориентация на съвременната литература, и, от друга — поетическото движение нямаше да остане схванато само като пренасочване към друг обект, а като генерално преосмисляне на статута на самото поетическо слово, едновременно плашещо и обнадеждаващо нашия век.

Статията „Нагоре, към читателя...“ е организирана около мисълта, че ако поезията иска да запази авторитета си на развълнуван изразител на духа на времето, тя трябва да се стреми към осъществяване в читателската рецепция. Тук той разглежда развойните тенденции като стремеж да се удовлетвори тази необходимост и да се стабилизира социалният престиж на поезията. В примерите, които избира, личи желанието на художниците да интегрират социалната събитийност и интимните преживявания на личността във форма, която да покаже на читателското съзнание тяхната обусловеност. Връзката между това изискване и иманентната логика на литературната еволюция проличава при снемането им в най-важната му идея за поетическия процес през 70-те години: всички равнища на поетическото движение са центрирани около увеличащата сила на желанието да се възстанови основното предназначение на поезията — да бъде изразител и носител на най-извисените човешки преживявания, да възбужда духовните стремления на епохата. Самочувствието, което поражда създаването на такава поезия, дири контакти с читателя, поддържа желанието на поетите да бъдат „чути“.

Като желание за по-голяма автентичност при поезиизацията на реалните преживявания и настроения са разгледани тенденциите в творчеството на най-младите поети. Статията „Поетическо мислене и творческо самосъзнание на младите“ е опит да се свържат тези тенденции със заряда, който получи поезията през 70-те години. При младите Еленков констатира развитие и усъвършенстване на средствата, въведени в употреба от поетите преди тях, за да бъде избягната предпазливостта на стихотворната постройка. Критикът е склонен да прояви повече съчувствие към онези млади поети, които предпочитат новата разработка на старите поети-

чески теми, а не към тези, които горят от амбицията да открият нови хоризонти за поетическо преживяване, неоправдано изоставяйки още неразчистения терен на патетичната поезия. Създава се впечатлението, че по този начин се аплодира стремжето за постигане на нови формални решения, но то се разсейва от припомнянето, че в новите постановки на познатите теми се зараждат и новите смисли. Пародирането, иронизирането, езиковото огрубяване, преобръщането на метафоричната структура в творчеството на Георги Белев, Борис Христов и Калина Ковачева водят до опростяване на формата, до изчистването на всички смислово нефункционални елементи и примиряването на изказ и смисъл в лаконизма на по-голямата достоверност, която творбата носи като посредник между поета и читателя. Това, разбира се, не става там, където поетическият повод е незначителен, където той отхвърля като насилие всеки опит да бъде организиран формално, и в това ни убеждават примерите на римувано празноречие и смислова недоносност.

Вторият раздел на книгата е озаглавен „Шрихи от незавършени портрети“ и той е едно по-раздробено разглеждане на темите, застъпени в първата част. Статията схваща процесуалното, наиндивидуалното значение на творчеството на поетите през разглеждания период, те отчитат еволюцията в образци, които я потвърждават, но и извън техните интереси остава значението на творбите в контекста на отделното творчество. Смисълът на този контекст невинаги е пропорционален и невинаги се покрива с изводите, до които се достига при задължително абстрахираното обобщаване на фаза от литературното развитие. Еленков знае това и се е постарал да предотврати противоречията, като се опира на творчеството на онези поети, които са най-ясно обвързани с генералните развойни насоки. Поредицата започва с Пеню Пенев и свършва с Георги Белев, Георги Борисов и Петър Анастасов. Между тях са портретите на онези, които са свързващото звено между най-убедителното осъществяване на патетичната поезика и нейното отрицание — най-малко патетичните, по-скоро с иронична нагласа, млади поети. Ако в творчеството на Андрей Германов, Христо Банковски, Дамян Дамянов, Любомир Левчев, Иван Динков и др. гръмката поезика беше приглушавана от зареждането на поетичното слово с възленията на интимното преживяване, ако те трябваше преди всичко да извоюват правото на една поезика да отхвърли и смени друга, то на най-младите поети се падна задачата да продължат започнатото в иронично-пародисен план, за да завършат процеса и създадат условията за бъдещето на поезията ни. Този извод го няма в книгата на Еленков, но той логически следва от казаното в нея. Още повече, че портретите са „завършени“.

Мисля, че не влиза в задълженията на рецензента, пък и изобщо не е необходимо да

се коментира и оспорва предпочитанието на автора към отделни имена. Поетите, които са привлекли вниманието му, поддържат концепцията или удовлетворяват вкуса му с творчеството си. Критикът има право на съображения и в двете посоки. По този начин неговият избор става и оценка.

По-интересен ми се струва, един друг въпрос, който книгата на Еленков повдига. Въпросът за целите и задачите на критиката в светлината на съвременните концепции за литературния процес. Не че той не е коментиран или че до известна степен не е ясен, а защото, когато се повдига във връзка с книгата на млад критик, допълнително е обвързан с отлагачите се спорове за езика на критиката в светлината на съвременния теоретически разнороб. Така или иначе методологическата „полифония“ в теорията получава отражение и в критиката и нейният отзвук най-осезателно се долавя в текстовете на младите автори. Свидетели сме на сполучливи опити за свеждане на теоретическия речник до критическата практика, които увеличават възможностите на критиката да „види“ по-изчерпателно творбата и процеса. Свидетели сме и на научно пресираване, което затруднява критическата ефективност по отношение на литературния процес, изискващ осмислянето му да става на език, разбираем за него. Мисля, че Еленков съумява сполучливо да съчетае научната обективност на критическия анализ със задължителната публичност и четивност на текстовете. Той остава неизкушен както от събуждащата недоверие еклектична ерудираност, често срещана в съвременните критически писания, така и от ненаучната егоцентрична субективност в публикациите на някои млади критици. А това равновесие е надежден сигнал, че „Поезия и поети“ е резултат на зряло критическо мислене, че е сигурен подстъп към осмислянето на един колкото богат, толкова и важен момент от развитието на националната литература.

*Иван Карадочев*

„СЪВРЕМЕННИЯТ БЪЛГАРСКИ И ЧЕШКИЯТ РОМАН“ от ИВАН ПАВЛОВ, С., Софийски университет „Климент Охридски“, 1985, 159 с.

Проучването на аналогичните черти в идейно-художествената повествователна нагласа, скрити зад различни обществено-политически факти и исторически събития, персонажи-родственици, сходни мотиви и сюжети, с цел да се изяснят общите закономерности в развитието на социалистическите литератури, е една от важните задачи на съвременния марксистко литературознание. Един от естествените пътища за нейното разрешаване е съпоставително-контрастивният анализ на съотношението „идеологическо съдържа-